

УДК 81'28'374: 811.161.2 Б.Грінченко
DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.2.5>

О. П. КУМЕДА

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна
Електронна пошта: olenakumeda@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6879-1388>*

**ОДНА ФОНЕТИЧНА РИСА МОВИ ТВОРІВ П. КУЛІША
У СВІТЛІ СЛОВНИКА Б. ГРІНЧЕНКА**

Пропоноване спостереження здійснено переважно на матеріалі першодруків творів Пантелеймона Куліша і є частиною цілісного дослідження мови письменника на тлі рідного йому східнополіського говору північного наріччя. Стаття являє собою фрагмент вивчення зв'язків мови П. Куліша зі Словником за редакцією Б. Грінченка як однією з визначних лексикографічних праць відповідної доби; як і попередні розвідки, ґрунтується на методиці суголосній тій, яку застосували дослідники мови Т. Шевченка (П. Тимошенко, М. Жовтобрюх та В. Русанівський).

Виходячи з аналізу мовної ситуації часів Куліша, письменник мав безпосереднє відношення до випрацювання загальноукраїнського літературного ідіому зі східноукраїнською діалектною основою, активно посилюючи її так звані «чернігівські елементи» - і як автор, і як редактор та організатор літератури; з іншого боку - таку саму роль (на переконання Ю. Шевельова) відігравав Б. Грінченко, зокрема, упорядкований ним словник; тут використано етнографічні матеріали з території Чернігівщини, а також мову письменників-чернігівців у таких масштабах, що репрезентація чернігівських (східнополіських) елементів значно розлогіша, «ніж місце Чернігівщини в загальній території України». Поза сумнівами, «Словарь української мови» справив великий вплив на процес кодифікації норм української літературної мови. Тож вивчення специфіки відбиття в цій лексикографічній праці мови письменника-класика є, безумовно, давно назрілою потребою; цікавими й актуальними такі студії є ще й з огляду на ту важливу обставину, що досі немає спеціальних словників мови П. Куліша, а відзначення його 200-річчя, на жаль, не активізувало дослідницькі студії у напрямку докладної характеристики ідіолекту свідомого творця української літературної мови.

Ключові слова: першодрук, мовна норма, ідіолект, альтернативний варіант, рефлекс.

Постановлення проблеми. Ідіолект видатного громадського і культурного діяча, прозаїка, поета, драматурга, перекладача, мовознавця, видавця й редактора досі не став предметом глибокого, різнопланового вивчення. Не вивчено і зв'язок творчого доробку Пантелеймона Куліша з лексикографічною працею, натхненником якої був він сам.

Як відомо, завідуючи відділом критики в журналі «Основа», П. Куліш разом з М. Костомаровим у кожному номері часопису друкували словник української мови. Великий словниковий матеріал, зібраний редакцією, пізніше використав Б. Грінченко: за його редакцією в 1907-1909 рр. вийшов чотиритомний «Словарь української мови». Отже, цілком справедливо упорядник зазначає, що початком укладання цієї лексикографічної праці слід уважати 60-ті рр. XIX ст., адже вже в 1861 р. в журналі «Основа» П. Куліш повідомляє, що має намір

розпочати в лютому цього ж року друкування українського словника. «Проте цей словник не був укладений... З 1902 р. весь матеріал для остаточного доопрацювання було передано редакцією «Киевской старины» Грінченкові» [Грінченко 1997: 7-8].

Говорячи про потребу уважно вивчати мову «українських класиків слова», О. Б. Курило наголошувала на надзвичайному мовному чутті П. Куліша [Курило 2004: 15], безперечно, виплеканому ретельними етнографічним студіями, значення яких високо оцінив для своєї праці Борис Грінченко. У передмові до словника він зокрема зауважив: «Лучшими же для нашей работы писателями мы считаем тех, которые, более или менее мастерски владея словом, в то же время черпали свой словесный материал непосредственно из народной речи. К таким мы относим более старых писателей: Котляревского, Гулака-Артемовского, Квитку...и затем

П. Куліша, особливо в його произведениях 50-х и 60-х годов, часто очень удачно соединявших чисто народный материал с материалами старого книжного языка» [Грінченко 1997: 26]. І. Г. Скиба спостерегла, що в джерельній базі “Словаря української мови” серед творів художньої літератури переважають покликання на твори П. О. Куліша – 18, 1 % (592 слова), що оцінюється як вплив мови П. О. Куліша на формування літературних норм [Єрмоленко 2010, с. 8].

Аналіз попередніх досліджень. Визнання в П. О. Кулішеві свідомого творця української літературної мови (серед поціновувачів мови письменника були такі авторитетні науковці, як О. Б. Курило, В. І. Сімович, І. І. Огієнко, В. К. Чапленко, Ю. В. Шевельов та ін.), на жаль, і в ХХІ ст. не надихнуло дослідників на інвентаризацію фонетичних, граматичних та лексичних рис мови письменника. До сьогодні не створено словника мови Пантелеймона Куліша, у якому б, як і в словникові мови Тараса Шевченка, було б зібрано, систематизовано й упорядковано всі матеріали, необхідні як для пізнання ідіолекту письменника-класика, так і для розв’язання широкого кола питань, пов’язаних із сучасною мовно-літературною практикою. Водночас «при читанні Кулішевих творів ще й тепер кидається нам у вічі багатство авторового словника – українську мову, стару й нову, він знав глибоко й обіруч користувався з неї, чому словник його творів завжди рясний» [Огієнко 1995: 152].

Метою публікації є аналіз специфіки відбиття мови першодруків Пантелеймона Куліша у Словникові Б. Грінченка. **Об’єктом дослідження стала** мова першодруків художніх та нехудожніх текстів П. О. Куліша на тлі структурних рис східнополіських говірок. **Предмет** дослідження – особливості рефлексії *o в текстах письменника у зіставленні з відповідними даними означеного словника.

В основу пропонованого дослідження покладено тексти першодруків творів П. О. Куліша: роман “Чорна рада” (СПб., 1857); історичний нарис “Хмельницщина” (СПб., 1861); автобіографічний нарис “Жизнь Куліша” (Правда. 1868. № 2–4, № 24–28); оповідання “Орися” (К., 1882); поема “Маруся Богуславка” (Твори Пантелеймона Куліша : у 6 т. Т. 2. Л. : Просвіта, 1909)

Виклад основного матеріалу. Пантелеймон Куліш народився поблизу містечка Вороніж колишнього Глухівського повіту на Чернігівщині (тепер Шосткинський район Сумської області). Отже, дитинство та юність митця проходили в ареалі східнополіського діалекту. Дослідження явищ вокалізму мови першодруків Пантелеймона Куліша у зв’язку з рідною говіркою автора виявило варіантність реалізації фонемами */o/ в тих самих фонологічних умовах - [i], [o], [и], [y]. Так, було зафіксовано значну кількість альтернативних форм з відповідними рефлексами *o в закритому складі, а також слівформ з не зовсім певним складоподілом, наприклад: *безголов’я, головка – безголів’я; Бог – Біг; вольний, невольний – вільний; богомолка – богомільство, богомілля; вольний, невольний – вільний; комната – кімната; кош – кіш; Кривонос – Кривоніс, ніс (1:4); вхід, похід – похід; народ – нарід; покойний, заупокійний – покійний, покійник, покій; поспольство – поспільство* тощо. У Грінченка так само спостерігаємо вагання як щодо слів книжного походження – *біг / бог, нарід / народ* (Гр.Т.1, 60; Т.2, 516), так і стосовно *вільний / вольний* (Т.2, 238), *поспільство / поспольство* (Т.3, 367; 2 пр. К. із Ч.р.39, 71 до варіанта з [i]), залежно від значення *похід / похід* (Т.3, 386, 388) проти *ухід* (Т.4, 368; пр. К. із Псал.). Більшу впевненість, порівняно з Кулішем, бачимо у відбитті секундарного [i] в запозиченнях: *кімната* (Т.2, 244; пр. К. із Ч.р.129 до вар. з [i]); *кіш* (Т.2, 247; пр. К. із Ч.р.23: *коша*), *небіж* (Т.2, 536), хоча і *табір* (Т.4, 241), і *табор* (Т.4, 242; пр. К. із Досв.7; пр. К. із Ч.р.309 до прикметника *таборовий*). Водночас у мові текстів Куліша такі альтернативні пари: *небож – небіж; табор – табур, табора – табура*. Отже, на відміну від упорядника «Словаря...», Куліш у тюркізмі *tabur* (у жодному з аналізованих текстів) не відбив переходу *o* в *i*, натомість вагається між *o* та *u* не тільки в закритому, а й у відкритому складі: «...просить Паволоцький Шрамъ пропуска через таборъ»¹ (Ч.р. 64); «...старшина Ляхівъ у середину въ табуръ пустила!» (Хм. 90), «Сумно стало въ козацькому табурі...» (Хм. 91); «Рушии табор...» (М.Б. 36). У дериватах зафіксовано тільки *o*: *таборовий* (Ч.р. 309), *таборяни* (М.Б. 42).

¹ Правопис цитованих джерел збережено.

Упорядник «Словаря...» без альтернативи подає слова *безголов'я* (Т.1, 38), *богомільний*, *богомілья* (Т.1, 80; пр. К. із Кр.12), *ніс* (Т.2, 567), *покій*, *покійний* (Т.3, 271). Грінченко так само, як і Куліш, іменники *кукіль* (Т.2, 321) та *стіл* (Т.4, 206) фіксує з рефлексом *i* в закритому складі, протиставляючи їх таким варіантам з *o* (також у відкритому складі): *кукольван* (Т.2, 321; пр. К. із Ч.р.314), *столець* (у Куліша – *столиці* (М.Б., 139, 159, 163)), хоча паралельно – *стілець* (Т.4, 209).

У мові першодруків П. Куліша виявлено також альтернативні пари словоформ, які засвідчують варіантність рефлексії **o* у відкритому складі: *дзвониця* – *дзвіниця*; *крові* – *кріві*; *локоть* – *лікоть*; *ровесники*, *ровесниця* – *рівесники*. Як відомо, в іменниках із непродуктивним суфіксом *-ьт(ь)* звук *i* розповсюдився на всі форми: *лікоть* : *ліктя*, *ніготь* : *нігтя*, *кіготь* : *кігтя*, однак *дьоготь*. Прикметно, що Б. Грінченко пропонує *локіть* (Гр.Т.2, 375) та *діготь*, причому останній ілюструється прикладом із творчого доробку Куліша (Т.1, 388; пр. К. із Дз.120). Так само лексикограф посилається на мовний досвід митця, зокрема роман «Чорна рада» (Ч.р., 84), подаючи альтернативу до *дзвіниця* (Т.1, 377-378). Крім варіантів *ровесники* / *рівесники*, у мові першодруків П. Куліша виявлено словоформи *рівна* (Ч.р., 337), *рівно* (Ч.р., 197; М.Б., 170), *рівний*, *рівня* (Ч.р., 117, 258.), де, як видно, у закритому складі виступає тільки рефлекс *i* проти дієслівних *вирівняти*, *порівну* – з(*по*) *рівняти(ся)*, що співвідносяться як 2:7. У Грінченка зафіксовано тільки варіанти з *i*: *порівняти*, *рівний*, *рівність*, *рівно* (Т.3, 344; Т.4, 19). І тут упорядник двічі посилається на роман «Чорна рада», добираючи приклади з [i].

Мова першодруків П. Куліша нестабільно відбиває секундарний [i] в іменниках із суфіксами *-ок*, *-ець*, *-ен*, *-от*, наприклад: *кінець* – *кінець*; *мозок* – *мізок*. Форми *кінець* = *кінець* Грінченко подає як рівноправні (Гр.Т.2, 277), а втім, саме варіант із секундарним [i] ілюструє великою кількістю прикладів, серед яких бачимо й Кулішеве закінчення роману (*Кінець Чорній Раді*), й етнографічні записи із ЗОЮР (Т.2, 244). Додамо також, що в поемі «Маруся Богуславка» Куліш двічі відбиває прикметник *безконечний* («Сьміють ся й з раю й з безконеч-

них мук); «*Говорять... про жицнь безконечну*» (М.Б., 180, 188)), який так само не оминув своєю увагою Грінченко (Т.1, 41). Невпевненість лексикографа бачимо й щодо варіантів *сировець* / *сирівець* (Т.4, 122, 123), *мозок* / *мізок* (Т.2, 439), хоча в обох випадках саме 2-й (ймовірно, на його думку, нормативний) ілюструє прикладами, серед яких один (до *мізок*) – з роману «Чорна рада» (Т.2, 430).

Деякі зауваги до рефлексів **o* в префіксах. В усіх першодруках творів П. Куліша зафіксовано префікс *оби-*: *обійтися*, *обідраний*, *обідрати*, *обіріванці*, *обізватися*, *обіслати* тощо. Тільки в поемі «Маруся Богуславка» та в оповіданні «Ориця» зафіксовано варіант *обо-*: «*Бо вся Польща обомліла...*» (М.Б., 27); «*Обомліла й заніміла...*» (М.Б., 180); «*Такъ і обомлілы*» (Ор., 12). Цей же варіант подає і «Словарь...» Грінченка (Гр.Т.3, 21). Сучасній літературній нормі відповідає *обімліти* і рідше, швидше на розмовному рівні, – *обомліти*.

Рефлекси **o* в суфіксах *-ов-* / *-ів-*. Серед альтернативних словоформ у мові першодруків Пантелеймона Куліша зафіксовано, наприклад, такі із суфіксах *-ов-* / *-ів-*: *Пилиповка* / *Пилипівка*; *роковщина* / *роківщина*; *батьковський* / *батьківський* тощо. Іменники *Пилипівка* (Гр.Т.3, 150) і *роківщина* «Словарь...» фіксує без варіантів, причому останній підтверджує двома прикладами з поеми «Маруся Богуславка», але ілюструє той, що згодом став нормативним (Т.4, 64). У словоформах *бунтовник*, *бунтовливий* і *бунтовний* у мові Куліша стабільно відбито суфікс *-ов-*, а от Борис Грінченко паралельно пропонує *бунтівник*, *бунтівний*, *бунтівливий* і *бунтовник*, *бунтовливий*, причому на підставі текстів Куліша (Т.1, 111): подаються три приклади з мови Куліша, серед яких один з *o* (Ч.р. 411), а також до слів *бунтовництво*, *бунтовничий* (М.Б.ХІІ, 32; Псал.42); інші два – з *i* (Псал.177, 220). Так само коливається упорядник і щодо варіантів *жартовливий* / *жартівливий*, хоч і ілюструє останній (Т.1, 475) на протигагу Кулішевому одиничному *жартовливий* (Ч.р., 150). Одностайність лексикографа та митця бачимо щодо прикметника *предківський* (М.Б.189), який Грінченко підтверджує прикладом з поетичного доробку Пантелеймона Куліша (Т.3, 403; пр. К. із Досв.88). Отже, як і Куліш, Грінченко не тільки не вагається щодо

відбиття *i* в окремих іменниках, а й ілюструє його мовою П. Куліша: *перчаківка* (Гр.Т.3, 147; пр. К. із Ч.р.247); *предківщина* (Т.3, 403; пр. К. із ПС.134); *скарбівня* (Т.4, 132; 2 пр. К. з *i* – «Дзвін», 213; М.Б.ХІІ, 134), водночас один з текстів першодруків П. Куліша двічі відбиває тільки *скарбовня* (Хм. 118, 120). Цікаве явище поєднання фонетичного та лексичного діалектизмів спостерігаємо в тексті 1861 р. на прикладі іменника *пастовник* (Хм., 127), якому відповідають закріплені сучасною нормою *пасовисько*, *пасовище*. «Словарь...» відбиває обидві лексеми (Т.3, 100, 101).

Рефлекси *o в іменниках на *-ость* / *-ість*. У мові першодруків текстів П. О. Куліша відбито 39 словоформ із суфіксом *-ость* і 49 із суфіксом *-ість*. Серед них виявлено дві пари альтернативних словоформ з [o] та [i] в закритому складі: *зверхность* – *зверхність*; *премудрость* – *премудрість*. А от Борис Грінченко, крім іменника *милость* (Гр.Т.2, 424), пропонує тільки варіанти на *-ість*: *вільність* (Т.1, 238; пр. К. із Ц.Н.242 до варіанту з *i*; з М.Б.ХІ, 153: *вольности*), *дикість* (Т.1, 383), *єдність* (Т.1, 467), *живність* (Т.1, 482), *лютість* (Т.2, 390), *світлість* (Т.4, 109), *радість* (Т.4, 2), *смілість* (Т.4, 158), *старість* (Т.4, 198), *цілість* (Т.4, 432) тощо. Незважаючи на послідовність у відбитті секундарного [i], упорядник словника популяризує мовний досвід П. Куліша: *безощадність* (Т.1, 43; пр. К. із М.Б.127); *гордість* (Т.1, 310; пр. К. із Ч.р.74); *завзятість* (Т.2, 15; пр. К. з М.Б.ХІ, 144, Ц.Н.201); *зверхність* (Т.2, 129; пр. К. з М.Б.ХІІ, 11); *кротість* (Т.2, 311; пр. К. із Ч.р.313); *обережність* (Т.3, 7; пр. К. із Ч.р.177); (Т.3, 404 *премудрість*; пр. К. з Іова, 32); *скнарість* (Т.4, 138; пр. К. із Ч.р.283); *хтивість* (Т.4, 417; пр. К. із Ч.р.270).

Словоформи, яким у Пантелеймона Куліша не знайдено альтернативи. В односкладових іменниках Грінченко, як і досліджуваний автор, здебільшого надає перевагу секундарному [i] й за підтвердженням нерідко звертається до творчого доробку Куліша, хоча не завжди за вірець добирає номінативи. Упорядник словника початковою формою іменників ілюструє такі реєстрові слова, як: *війт* (також *війтенко*) (Гр.Т.1, 236; 2 пр. із Ч.р.296, 297); *ківш* (Т.2, 242; пр. із ЗОЮР, І, 317); *плід* (Т.3, 196; пр. із М.Б.ХІІ); *сніп* (Т.4, 162; пр. із ЗОЮР, І, 4).

Іншими відмінковими формами: *кіт* (Т.2, 246; пр. із Ч.р.246); *рік* (Т.4, 23; пр. із О.1861, ІХ, 103); *сіль* (Т.4, 126; пр. із ЗОЮР, І, 9). Іменник *узір* (*взір*) ілюструється обома формами (Т.4, 324; пр. із О.1862, ІІІ, 30; ХІІ, 19), а Кулішевому *зрост* (Ч.р., 163; Ор., 4) протиставляється нормативне *зріст* й підтверджується прикладом із ЗОЮР – генітивом однини (Т.2, 242). У словоформах *бік* і *ніч* Куліш стабільно відбито рефлекс *i*, однак в інших фонологічних умовах (у похідних прикметниках) зафіксовано варіанти з давнім *o*: *ночний* (Ч.р., 371; Ж.К., 285) та *сьогобочний* (Ч.р., 188). Цікаво, що Борис Грінченко так само, без варіантів, подає нормативні *бік* та *ніч*, однак вагається між *нічний* (Т.2, 568) та *ночний* (Т.2, 571; пр. К. Степові квітки, 89 до *ночліжанин*, а поруч альтернативне – *нічліжанин*); *сьогобічний* та *сьогобочний* (Т.4, 238).

Ще меншу впевненість Грінченко виявляє у відбитті рефлексу *i* в багатоскладових словах. Так, наприклад, паралельно пропонує (знову ж таки не без покликань на мову Куліша, першодруки якого наведені нижче слова відбивають тільки з [o]) і *двійко*, і *двойко* (Гр.Т.1, 362, 363; пр. К. з М.Б.139); і *збіжжя*, і *збожжя* (Т.2, 125); і *осібний*, і *особний* (Т.3, 67, 70); і *накосний*, і *пакісний* (Т.3, 88; пр. К. із Ч.р.245: *накосник*); і *рівчак*, і *ровчак* (Т.4, 26); і *спокій*, і *спокой*, хоч *спокійний*, *спокійнісінький* (Т.4, 183); і *Трійця*, і *Тройця* (Т.4, 284). А втім, є приклади коливань і щодо односкладових іменників: і *дім*, і *дом* (Т.1, 418). Без варіантів запропоновано, наприклад, такі слова, які в мові першодруків Пантелеймона Куліша зафіксовано з *o*: *гутір*, *гутірка* (Т.1, 344); *поклін* (Т.3, 272); *регін* (Т.4, 10); *трішки* (Т.4, 285); *тубільний* (Т.4, 292); *Федір* (Т.4, 561); *фільварок* (Т.4, 377; пр. К. із Ц.Н.); *щорічно* (Т.4, 529). І навпаки, бачимо *o*, де письменник відбиває рефлекс *i*: *заволоктися*, хоч *заволікатися* (Т.2, 21); *знадоб'я* (Т.2, 169). А втім, подекуди простежується й однастайність майстрів слова: *гомін* (Т.1, 307; пр. К. із Ч.р.135); *кільце* (Т.2, 243; пр. із ЗОЮР, І, 306); *Тиміш* (Т.4, 561); *худібчина* (Т.4, 418; пр. К. із Ч.р.139).

Висновки. Отже, результати аналізу тільки однієї фонетичної риси тестів Пантелеймона Куліша переконують, що творчий доробок письменника (поетичні, прозові твори, публіцистика, а також етнографічні матеріали

тощо) посідає чільне місце в джерельній базі «Словаря української мови». Поза сумнівами, з одного боку, Борис Грінченко, високо шануючи філологічний хист Пантелеймона Куліша як «найкращого знавця української мови, най-

кращого українського стиліста», часто апелює до його мовного досвіду, з іншого, як лексикограф – зважаючи на загальномовну ситуацію, кодифікує подекуди одразу кілька фонетичних чи лексичних варіантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко Б.Д. Словарь української мови. К., 1997. У 4т. Т.1. С. 7-8.
2. Єрмоленко С. Я. До 190-річчя Пантелеймона Куліша. *Культура слова*. К., 2010. Вип. 72. С. 6–15.
3. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. К., 2004. С. 15.
4. Огієнко І.І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. К., 1995. С. 152.

ДЖЕРЕЛА

- Гр. 1895 – *Грінченко Б. Д.* Етнографические материалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губернияхъ. Вып. 1. Черниговъ, 1895. С. 80–296.
- Ж.К. – *Жизнь Куліша. Правда*. 1868. № 2. С. 19–21; № 3. С. 32–34; № 4. С. 45–46; № 24. С. 283–286; № 25. С. 296–300; № 26. С. 311–312; № 27. С. 322–324; № 28. С. 335–336.
- ЗОЮР – *Куліш П.* Записки о Южной Руси: в 2 т. Киев: Днипро, 1994. Т. 1. 1994. 324 с.
- КЛ – *Куліш П.* Повне зібрання творів. Листи: у 2 т. Київ: Критика, 2005–2009.
- М.Б. – *Куліш П.* Маруся Богуславка. *Твори Пантелеймона Куліша*: у 6 т. Львів: Просвіта, 1908–1911. Т. 2. 1909. С. 5–192.
- Ор. – *Куліш П.* Орыся. Киев, 1882. 16 с.
- Сл.Гр. – *Словарь української мови*: у 4 т. / упор. Б. Д. Грінченко. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1958.
- Тв.1994 – *Куліш П. О.* Твори : в 2 т. Київ: Наук. думка, 1994.
- Хм. – *Куліш П.* Хмельнищина. СПб., 1861. 128 с.
- Ч.р. – *Куліш П.* Чорна рада. СПб., 1857. 428 с.

REFERENCES

1. Hrinchenko B.D. Slovar ukrainskoi movy. K., 1997. U 4t. T.1. S. 7 8. (in Ukrainian)
2. Yermolenko S. Ya. Do 190-richchia Panteleimona Kulisha. Kultura slova. K., 2010. Vyp. 72. S. 6–15. (in Ukrainian)
3. Kurylo O. Uvahy do suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. K., 2004. S. 15. (in Ukrainian)
4. Ohiienko I.I. (Mytropolyt Ilarion). Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy. K., 1995. S. 152. (in Ukrainian)

SOURCES

- Hr.* 1895 – *Hrinchenko B.* Etnohrafycheskye materyaly, sobrannyye v Chernyhovskoi y smezhnykh s nei hubernyiakh. Vyp. 1. Chernihiv. S. 80–296.
- Zh.K.* – *Kulish P.* Zhyzn Kulisha. *Pravda*. № 2. S. 19–21; № 3. S. 32–34; № 4. S. 45–46; № 24. S. 283–286; № 25. S. 296–300; № 26. S. 311–312; № 27. S. 322–324; № 28. S. 335–336.
- ZOIuR* – *Kulish P.* Zapysky o Yuzhnoi Rusy: u 2 t. Kyiv: Dnipro.
- KL* – *Kulish P.* Povne zibrannia tvoriv. Lysty: u 2 t. Kyiv: Krytyka, 2005–2009.
- M.B.* – *Kulish P.* Marusia Bohuslavka. *Tvory Panteleimona Kulisha*: u 6 t. Lviv: Prosvita, 1908–1911.
- Or.* – *Kulish P.* Orysia. Kyiv, 1882. 16 s.
- Sl.Hr.* – *Slovar ukrainskoi movy*: u 4 t. / upor. B. D. Hrinchenko. Kyiv: Vyd-vo Akad. nauk URSR, 1958.
- Tv.1994* – *Kulish P.* Tvory: u 2 t. Kyiv: Naukova Dumka, 1994.
- Khм.* – *Kulish P.* Khmelnyshchyna. SPb., 1861. 128 s.
- Ch.r.* – *Kulish P.* Chorna rada. SPb., 1857. 428 s.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Гр. – Грінченко Б.Д. Словарь української мови. К., 1997; **Дз.** – Куліш Омелькович Панько. Дзвін. Староруські думи й сьпіви. Ж., 1893; **Досв.** – Досвітки. Думи і поеми П.А. Куліша. СПб., 1862; **ЗОЮР** – Записки о южной Руси. Издаль П. Кулишъ. СПб., 1856-1857; **Кр.** – П.А. Куліш. Крашанка русинам и полякам на великдень 1882 року. – Л., 1882; **М.Б.** – П.А. Куліш. Маруся Богуславка. Поема. (Літературно-науковий вісник, 1899, кн. X, XI, XII); **О.** – Основа, южнорусській літературно-учений взстник. СПб., 1861-1862; **пр. К.** – приклад із твору Куліша; **П.С.** – Кулішъ О.П. Драмована трылогія. Частьна друга. Петро Сагайдачний. Х., 1900; **Псал.** – Псалтирь або книга хвали Божой. Переспів український Павла Русина. [П. Куліша]. Л., 1871; **Ц.Н.** – Кулішъ О.П. Драмована трылогія. Царь Наливай. Староруська драма. Х., 1900; **Ч.р.** – П. Куліш. Чорна рада. СПб., 1857.

O. P. KUMEDA

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature,

Sumy State Pedagogical University A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine

E-mail: olenakumeda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6879-1388>

**ONE PHONETIC FEATURE OF THE LANGUAGE OF THE WORKS OF P. KULISH
IN THE LIGHT OF THE DICTIONARY OF B. GRINCHENKO**

The proposed observation is based mainly on the material of the first editions of Panteleimon Kulish's works and is part of a holistic study of the writer's language against the background of his native Eastern Polish dialect of the northern dialect. The article is a fragment of the study of the connections between the language of P. Kulish and the Dictionary edited by B. Grinchenko as one of the significant lexicographic works of the relevant era; as well as previous explorations, it is based on the consonant methodology used by T. Shevchenko's language researchers (P. Tymoshenko, M. Zhovtobryukh and V. Rusanivskyi).

Based on the analysis of the linguistic situation of Kulish's time, the writer was directly related to the development of the all-Ukrainian literary idiom with an Eastern Ukrainian dialectal basis, actively strengthening its so-called "Cernighiv elements" both as an author and as an editor and organizer of literature; on the other hand, the same role (according to Yu. Shevelyov) was played by B. Grinchenko, in particular, the dictionary edited by him; ethnographic materials from the territory of Chernihiv Oblast, as well as the language of Chernihiv writers are used here on such a scale that the representation of Chernihiv (Eastern Polish) elements is much more extensive, "than the place of Chernihiv Oblast in the general territory of Ukraine." Undoubtedly, the "Dictionary of the Ukrainian Language" had a great impact on the process of codification of norms of the Ukrainian literary language. Therefore, the study of the specifics of reflection in this lexicographic work of the language of the classical writer is, of course, a long overdue need; such studies are also interesting and relevant in view of the important fact that there are still no special dictionaries of the language of P. Kulish, and the celebration of his 200th anniversary, unfortunately, did not activate research studies in the direction of a detailed characterization of the idiolect of the conscious creator of the Ukrainian literary language.

Key words: first edition, language norm, idiolect, alternative version, reflex.